

A magyar–szlovák kapcsolatok változásai a 20. században. A kapcsolatok alakulásának dinamikája és a konfliktusforrások¹

ZUZANA POLÁČKOVÁ

Changes in Hungarian–Slovak Relations in the 20th Century. The Dynamics of the Development of Relations and the Sources of Conflict, Assimilation

Keywords: Central Europe, nation-states, national minorities, ethnic minorities, national minority issues, protection of minority rights, Beneš decrees

---

Az itt közreadott tanulmány két szinten elemzi a többség és a kisebbség kapcsolatát geopolitikai terünkben. A tanulmány első részében a 20. és 21. századi Európa kisebbségi kérdéseinek tipológiájára és periodizálására összpontosítottam. Elsődleges érdeklődésem azonban a szlovák–magyar kapcsolatok kérdésének és fejlődésének integrálása volt az európai kisebbségi kérdések egyéni fejlődési szakaszaiba a Csehszlovák Köztársaságon belül, majd később a független Szlovák Köztársaságon belül.

A kisebbségi problematika és a vele kapcsolatos kérdések állandóan foglalkoztatják a társadalomtudományi tudományágakat. Fontos tényezőt jelentenek, amely ugyancsak befolyásolja a világ biztonságát. Általánosságban elmondható, hogy a sajátos helyzetűtől függetlenül nézeteltérések vannak az állam és a kisebbségek között, amelyek jogaik személyes, kulturális és területi autonómia alapján történő kiterjesztését követelik, és végső soron elszakadáshoz vezethetnek. Bár az európai kisebbségi diskurzusban egyetértés van abban, hogy az etnopolitikai problémák és azok deeszkálációja prioritást élvez az európai integráció további elmélyítése szempontjából, konkrét megoldásuk foratókönyvét gyakran eltérően értelmezik politikai, társadalmi és nemzetközi szinten.² Ez annak köszönhető, hogy a kisebbségi kérdések tág fogalomkörű képeznek, azaz több szempontból is vizsgálhatjuk őket: történelmi, politikai és jogi dimenziójuk van, de társadalmi és kulturális vetületük is. Az egységes értelmezés ellentéte, kontrasztja a kisebbségi kérdések konkrét szintű értelmezésével abból ered, hogy

-
- 1 A tanulmány a VEGA 58 Povojnové Slovensko – od ľudovej demokracie cez komunizmus k demokratickej SR [A háború utáni Szlovákia: a népi demokráciától a kommunizmuson át a demokratikus Szlovák Köztársaságig] projekt keretében készült.
  - 2 Ebben az összefüggésben legalább két perspektívát, azaz két nézetet kívánok tükrözni a szóban forgó kérdésekben, mind az állam, mind a kisebbség részéről.

az elméleti értelmezések különbözőek, csakúgy, mint a nemzeti történelem eltérő fejlődése Európa egyes államaiban, és konfliktusjellegük eltérő alakulásából.³

A szlovák–magyar viszonyt 1989 vagy 1992 után (a független szlovák állam megalakulásával) befolyásoló neuralgikus pontok és kapcsolódó folyamatok történelmi gyökerei a 20. századi európai társadalmi-politikai fejlődésben.

A 20. századot a társadalmi és etnikai megbékélés fenntartására irányuló erőfeszítések jellemezték. Ezeknek az erőfeszítéseknek a kudarca gyakran véres globális konfliktusokat, holokausztot és népirtást eredményezett. A második világháború előtt Európa sajátos helyzetben volt a világban. Először is, a gyarmati terjeszkedés jelensége, az egész világra gyakorolt hatása miatt, de mindenekelőtt magára Európára és identitására a 20. században. Az Európa-központúság a holokauszt borzalmi ellenére is megőrizte erős pozícióit a második világháború után, bár az 1990-es években a balkáni véres népirtás súlyosan megrázta. Az európai kontinens – a világ többi részével szembeni – kiválóságának fogalma is elvesztette érvényességét ezek miatt a tragikus események miatt. Az 1989 utáni közép- és kelet-európai fejlemények – az állami szolgáltatások szétesésének folyamata etnikai konfliktusokkal együtt – egyértelműen megmutatták, hogy a szocialista szövetségi államok nem oldották meg az etnikai és nemzeti ellentéteket. A nacionalizmus 1989 utáni újjáéledése és felemelkedése Közép-Európában nemcsak a demokratizálódás folyamatát érintette, hanem a kétoldalú kapcsolatokat, az európai integrációt s a nemzetközi politikai szintér fejleményeit, és a globális biztonságra is rányomta bélyegét. A folyamat okainak és dinamikájának jobb megértése érdekében vissza kell térni 1918-ba.

1918-ban Közép-Európában az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után létrejött új határok alapvető módon meghatározták a térség 20. századi későbbi fejlődését is. A polgári és kisebbségi jogok, a nacionalizmus és a multikulturalizmus, a társadalom összetétele és a modernizáció olyan problémás területeket alkotnak, amelyek szorosan kapcsolódnak és jellemzik a határváltozásokat ebben a geopolitikai térben a következő száz évben. Azok a jelenségek és intézmények, amelyek ma azonnali hatást gyakorolnak a felzárkózási folyamat európai integrációjára és intézményesítésére, valamint a kollektív biztonságra, már az első világháború után is jelen voltak a társadalmi-politikai valóságban.⁴ Közép- és Kelet-Európa 1918 utáni új geopolitikai rendje, az új államok

3 Ebben az összefüggésben szeretném megemlíteni az Orosz Föderáció és Grúzia közötti katonai konfliktust, amely három évvel ezelőtt az egyik legvitatottabb téma volt a politikai és biztonsági kérdésekben. Ugyanakkor elemző megjegyzések tárgya volt a véleményformáló folyóiratokban is. A grúziai kisebbségi kérdéseket – Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének megadását – azonosították a konfliktus kitörésének fő okaiként, amiket mind a média, mind a vezető politikusok a *hidegháború* korszakához való lehetséges visszatérésként írtak le. Az Orosz Föderációt a grúz politikusok katonai agresszióval és etnikai tisztogatással vádolják, míg az orosz politikusok és a média az oszétok elleni népirtással vádolják Grúziát. Ezért tagadhatatlan tény, hogy ebben a véres konfliktusban a szuperhatalmak stratégiai érdekei mellett a kisebbségi kérdés is fontos szerepet játszott.

4 Ezeknek a problémáknak a jellege, a revitalizáció képessége, a megoldásuk nehézségei

megjelenése fontos és megkérdőjelezhetetlen mérföldkő a 20. századi Európa történetében. Az európai történelem eseményeiről és mérföldköveiről szóló ismeretek elmélyítése és tárgyasítása, amelyhez kétségtelenül az új határok 1918 utáni megjelenése is tartozik, fontos előfeltétele a közös európai történelem fogalma kialakításának.⁵ Európa történelmén belül három alapvető fejlődési különbséget vázolhatunk fel Nyugat- és Kelet-Európa között. A huszadik század mérföldköve 1918, amely világosan meghatározta az új utódállamok és a győztes hatalmak közötti különbségeket. A két világháború közötti időszakban az új államoknak az új határokkal kapcsolatos problémákkal kellett foglalkozniuk: kisebbségi problémákkal, népességcserével, valamint instabil politikai rendszerrel. A nemzetközi politikában az új államalakulatok, utódállamok alá voltak rendelve a nyugati hatalmak döntéseinek. A második világháború eredményei és a bipoláris világ kialakulása csak megerősítette ezeket a különbségeket.

Másodsor, ebben az összefüggésben Nyugat-Európában és az úgynevezett Kelet-Európában a nacionalizmus típusára is gondolni kell, amelyet a szakirodalom polgári nacionalizmusként és etnikai nacionalizmusként jellemez. A nacionalizmus és a nemzeti mozgalmak, vagyis a kisebbségek létezése nemcsak a demokratikus fejlődés akadálya volt, hanem megakadályozta a centralista irányítású államok létrehozását Közép- és Kelet-Európában, amelynek egyértelmű példája az első Csehszlovák Köztársaság 1918 utáni fejlődése. Még 1945 és a bipoláris világ kialakulása után is, az úgynevezett hidegháborús időkben a nacionalizmus a Szovjetunió impériumának egysége ellen irányult, amikor a szocializmushoz vezető sajátos út követelményei hatottak ellene, amint azt Jugoszláviában, Magyarországon és végül, de nem utolsósorban a Csehszlovák Köztársaságban láthattuk, de ellene hatottak a kommunista párt 1968-as igényei is. (Kolář–Pullmann 2016, 146–156. p.)

A területi megosztottság és az utódállamok első világháború utáni megjelenése szorosan kapcsolódik a kisebbségek kérdéséhez. Az első világháború utáni geopolitikai változások által érintett közel 100 millió ember közül 30 millió különböző etnikai kisebbség tagja volt, akiknek státuszát alig lehetett megoldani a rövid, két világháború közötti időszakban, ami erős széthúzó tényezőt és veszélyt jelentett a békés fejlődésre Európában. A nagyhatalmak kisebbségpolitikájának egyik fő célja a világháború utáni területi megosztottság megőrzése volt. Ennek eredményeként a kisebbségek védelme

---

megszüntetésük a tabuizálásukban gyökerezik, azaz a második világháború utáni bipoláris Európa társadalomtudományi elemzésének hiányában.

- 5 Példaként említem a migrációval és a kisebbségi kérdésekkel kapcsolatos kutatásokat a 20. században, ahol Európa keleti és nyugati feltekéjén tagadhatatlan párhuzamok vannak. Ebben az összefüggésben Szarka László magyar történész ajánlását szeretném megemlíteni, aki a Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918 című könyvében ezt írja: „A magyar békeidegáció dokumentációjának összehasonlítása a nagyszámú irattal, melyek a szomszédos államok békeidegációinak tevékenységéből fennmaradtak, a jövőben – a jelenleginél jobban feldolgozott formában – lehetőséget kínál arra, hogy a trianoni szerződés aláírásával lezárult magyar nemzeti történelem időszakát valóban lezárt kérdésként vizsgálják.

1919-ben a történelem során először intézményesült. A nemzeti kisebbségek nemzetközi garanciákat kaptak, és a nemzeti alkotmányokban is garanciákat rögzítettek, amelyek kisebbségi jogainak szavatolására vonatkozó cikkeinek meg kellett felelniük a nemzetközi szerződéseknek. A nagyhatalmak a kisebbségi szerződéseket szükséges kompromisszumnak tekintették, amelynek végső soron erőszakmentes asszimilációhoz kellett volna vezetnie. A kisebbségeknek asszimilálódniuk kellett volna az állami többség érdekeivel való azonosulásuk által. Kérdéses, vajon az első világháború után a Nyugat-Európából beáramló nemzetállam elve vagy modellje a közép- és keleti részek számára is előnyös volt-e. Vegyük csak például dr. Ignaz Seipelnek, a két világháború közötti osztrák kancellárnak ismert kijelentését a Nemzetek Szövetségének nyolcadik ülésén, mely 1919 óta a kisebbségi jogok fő garanciáját jelentette: "Europe, is divided by a line which separates two entirely different conceptions of the idea of the nation: are the peoples for whom the state is everything, on the other side of that line of demarcation, the sentiment of civilization of a common tongue and a common origin, preponderates, nor does this sentiment affect in the slightest the loyalty felt towards the state." [„Európát egy olyan vonal osztja meg, amely a nemzet fogalmának két különböző felfogását különbözteti meg: vannak emberek, akik számára az állam minden, másfelől, a demarkációs vonal túlsó oldalán a közös nyelv és a közös eredetű civilizáció érzése van túlsúlyban, és ez az érzés a legcsekélyebb mértékben sem befolyásolja az állam iránti lojalitást.”] (Poláčková 2010, 50–56. p.)

A közép-európai helyzet az első világháború befejezése után, a fegyverszünet 1918. november 3-i megkötését követően kezdetben nagyon átláthatatlan volt. A kormányok, a nemzeti bizottságok és az utódállamok nemzetgyűléseinek nyilatkozatai a háború eredményein és az európai hatalmi erők újraelosztásán alapuló létrehozásukról és megalakulásukról nem jelentik automatikusan határaik pontos körvonalazását vagy végleges alakját. Az új államok határainak létrehozását és kialakulását időrendben, az akkori problematikától függően három időszakra oszthatjuk. Az első szakasz olyan időszakként jellemezhető, amikor precedenseket állítottak fel. Ez az úgynevezett „fait accompli” szakasza, amikor az új államok a háború eredményei alapján, a hatalmi erők újraelosztása ezen a geopolitikai térben, és végül, de nem utolsósorban, az első világháború előtt és alatt megfogalmazott államjogi elképzeléseiktől függően meglehetősen önkényesen haladtak saját jövőbeli államalakulataik a demarkációs vonalainak felvázolásában.⁶ A második szakaszt a békekonferencia kezdete jelenti, a nagyhatalmak, az új (úgynevezett utódállamok) és

6 A fait accompli kifejezésre lásd mindenekelőtt: Perman 1962. A békekonferencia dokumentumainak részletes elemzése, valamint az érintett politikusok és államférfiak személyes levelezése alapján a szerző megjegyzi: „jóval azelőtt, hogy a megállapodás többi szövetségesét képviselő politikusok és az Egyesült Államok komolyan foglalkozni kezdtek volna a csehek, szlovákok, németek és magyarok területi megállapodásával, az e területre vonatkozó francia–cseh–szlovák megállapodás már szilárdan rögzített volt, és a határok megvitatása a békekonferencián, ami végleges formájukat eredményezte, csupán e megállapodás formális megerősítése volt.”

legyőzött államok közötti háromoldalú tárgyalásokat, miközben a legyőzött államoknak diktálták a békét. A harmadik szakasz véglegesen lezárta a határalakítás időszakát, amely a fent említett fajt accomplival kezdődött, és új nemzetközi politikai és nemzetközi jogrendszer és rendet eredményezett, amelyet a Nemzetek Szövetsége nemzetek feletti intézményként vetett fel. Az 1930-as évek második feléig azonban, amíg a versailles-i békeszerződések stabilitása fennmaradt, a végső döntés útvonalai mindig a nagyhatalmakhoz vezettek. Az új államalakulatok új határainak megjelenésével összefüggésben új, összetett jellegű problémák merültek fel, amelyek meghaladták az állami jogi és külpolitikai területet, és jelentősen befolyásolták az újonnan létrehozott államalakulatokban az emberek gazdasági és társadalmi életkörülményeit. A békekonferencia azonban nem tudta megoldani e kérdések egész komplexumát.

A kisebbségi kérdés a huszadik században érdekes fejlődésen ment keresztül, amely úgy tűnt, mintha egy képzeletbeli spirál mentén haladna. A kisebbségi jogok nemzetközi védelmének megfogalmazásától és leszögezésétől és az 1. világháború utáni intézményesítésként kezdve a kisebbségek lejárásával és későbbi eltávolításával kapcsolatos második világháború utáni emberi jogi megfogalmazások elutasításán és felváltásán át a kisebbségi jogok nemzetközi védelmének 1989 utáni újjáélesztéséig.⁷

Konkrét példa erre a demokratikus Csehszlovákia megalakulása, amely kedvező feltételeket teremtett a szlovák nemzeti identitás fejlődéséhez, de a kisebbségi jogok garanciájához is. A cseh és a szlovák nép egysége állampolitikai doktrínájának alkalmazása, valamint a szlovák nemzet önállóságának s a kisebbségi jogok garantálásának előmozdítására irányuló erőfeszítések azonban az első Csehszlovák Köztársaság rövid időtartama alatt ellentmondásosak voltak, s 1938-ig nem lehetett őket megoldani.⁸ A tény azonban továbbra is az, hogy a két világháború közötti Csehszlovákia – demokratikus létrehozása, a parlamenti demokrácia és a politikai pluralizmus – a polgárai számára továbbra is pozitív hagyomány. Ellentétben például a nosztalgia érzésével fémjelzett magyar és osztrák történetírással: a korábbi utódállamok történetírása a monarchia bukását új államiságuk kezdeteként tekinti pozitív mérföldkönek a történetében. Valahol e két értékelés közepén olyan történészek értelmezései vannak, akik az európai történelem szintézisére töreksznek. Ezek a szerzők Magyarországtól eltérően többnyire Csehszlovákiát illetően hangsúlyozzák a demokratikus fejlődést, de nem feledkeznek meg a területi megosztottságról és arról sem, hogy a trianoni békeszerződés értelmében a történelmi Magyarországtól nagy magyar lakosságú területeket vettek el.

7 Csak néhány tény említék, amelyek ezt akadályozták. Az amerikai diplomaták nem is versenyezhetek a sokkal alkalmasabb francia és brit diplomatákkal, ugyanakkor fogalmuk sem volt arról, hogyan kell a nemzetek egyenlőségének és önrendelkezésének elveit európai körülmények között végrehajtani. Ebben az értelemben a legtöbb problémát a „race” [„faj”] szó okozta, ez az angolszász kifejezés, amelynek a közép-európai terminológiában nem volt megalapozottsága, és csak körülírásként volt értelmezhető.

8 Ferenčuchová–Krajčovičová 2012.; Bystrický–Kováč–Pešek–Hallon–Holec–Kamenec–Londák–Pichler–Podrimavský–Schvarc–Sikora–Škvarna–Zemko–Žatkuliak 2012.

A petíciók fontos támpontot jelentenek a történész számára a többség és a kisebbség közötti neuralgikus pontok vizsgálatára szempontjából. Értékes forrást jelentenek az elsődleges történeti kutatás szempontjából, amely mind tartalmilag – új tények és kontextusok – tekintetében egyaránt felhasználható (különösen a német és a magyar kisebbségek panaszait nagy szisztematikusság és gazdag statisztikai mellékletek jellemzik), mind a kisebbség valós helyzetének – az adott állam többségi lakosságával való kapcsolatának módszertani – rekonstrukciója tekintetében a jogi, a kisebbségpolitikai, társadalmi-gazdasági és kulturális helyzetét illetően, valamint az utódállamokban élő kisebbségek helyzetének összehasonlítását illetően. A közvetlenül a háború utáni időszakban a petíciók többnyire két forrásból származtak: vagy a háború után közvetlenül a kisebbségek helyzetének védelmére létrehozott egyesületek vagy csoportok, vagy az Osztrák–Magyar Monarchiából származó egyházi intézmények küldték őket. A másik forrás egyéni petíciókból állt. E tiltakozások tárgya közé különösen a kisebbségek kulturális, gazdasági, polgári és politikai jogainak megsértése tartozott. Azt tükrözik, hogy az államépítést kísérő gazdasági és közigazgatási reformok (korszerűsítés) végrehajtása paradox módon negatív következményekkel járt a kisebbségek helyzetére nézve, s ezt tükrözik az egyes kormányoknak a petíciókra adott válaszai is.

A közvetlenül a háború után írt petíciók a gazdasági és jogalkotási nehézségek által jellemzett közvetlen helyzetet tükrözik. A határok megváltoztatása büntetőintézkedéseket igényelt. A petíciók vagyonvesztéssel, kisebbséghez tartozó személyek bebörtönzésével kapcsolatos panaszokat tartalmaznak, mint például Molnár lelkész 1921. augusztus 2-ai bebörtönzése, akit a románok a kolozsvári erődbe zártak. Ezek a petíciók elítélik a rendőrségi intézkedéseket, melyek során ítélet nélkül bebörtönözték a kisebbségek tagjait. Az ilyen petíciókat a Nemzetek Szövetsége elfogadhatatlannak nyilvánította, mivel tartalmukat pontatlannak minősítette. A másik, többnyire egyéni petíciók a nyugdíj, az özvegyi, árvasági vagy egyéni nyugdíj megszerzésével kapcsolatos petíciók voltak. Ugyanakkor ezek az egyéni panaszok szorosan kapcsolódtak az állampolgárság megszerzésének követelményéhez. Az első világháború utáni időszakban az állampolgárság intézménye volt a kisebbségi jogok végrehajtásának alfája és ómegája. Az új államok megjelenésével az egykori monarchia területén a korábban érvényes állampolgárság megszerzésének joga is megszűnt. Helyébe az egyes új államok egyedi jogrendszerében rögzített törvények és rendeletek léptek. Az állampolgársági jogszabályokat az egyes államok külön fogadták el egyrészt a monarchiából vett törvényekkel és rendeletekkel való folytonosság, másrészt a békeszerződések vonatkozó cikkei és kisebbségi módosításai alapján. Ennek eredményeként jogi káosz alakult ki ebben a geopolitikai térben, amelyet az egyes államok az egymásnak ellentmondó törvények és rendeletek egységesítésére irányuló jogszabályokkal próbáltak kezelni. Bár ezek a törvények formálisan egységesítették az állampolgárság megszerzésére vonatkozó jogszabályokat a békeszerződések egyes cikkeinek s a kisebbségek és a szociálisan kiszolgáltatott polgárok választójogáról szóló záradékok szándékos lebontásával, paradox módon visszalépést jelentettek. Ugyanakkor ezek a rendelkezések a nemzetközi szerződések vonatkozó cikkeiben rögzített következtelen szótárakat és fogalom meghatározásokat is alkalmazták: a Csehszlovák Köztársaság esetében például különbségek vol-

tak a saint-germain-i és a trianoni szerződés szó- és fogalomhasználata közt. Ezt több petíció is tanúsítja. A saint-germain-i szerződéssel ellentétben a trianoni békeszerződés nem kötelezte a Csehszlovák Köztársaságot arra, hogy csehszlovák állampolgárként ismerje el azokat a magyar állampolgárokat, akiknek 1920. január 1-jét megelőzően a Csehszlovák Köztársaság jelenlegi területén található településen volt lakhatási joga. Az állampolgárság megadása teljes mértékben a kormány döntésétől függött. (Poláčková–Van Duin 2000, 335–360. p.)

Az első világháború után a nagyhatalmak politikája arra összpontosult, hogy új határokat teremtsenek, amelyeket olyan nemzetközi szerződések és intézmények garantálnak, mint a Nemzetek Szövetsége. A kisebbségi jogok garanciái és a kisebbségi kérdés mint olyan az európai biztonságpolitika és a nagyhatalmak erőfeszítéseinek részévé váltak a háború utáni status quo megőrzése érdekében. Ezt az igyekezetet jelentősen aláásta Hitler 1933-as hatalomra kerülése, a totalitárius és tekintélyelvű rezsimek megjelenése, a Rajna remilitarizációja, a Saar-vidéki népszavazás, s végül az osztrák Anschluss és a müncheni egyezmény véglegesen eltemette.

A második világháború vége a világ bipoláris felosztásának kialakulását és a kisebbségi jogoknak az emberi jogok szélesebb, általánosan értelmezett kategóriájába való átsorolását jelentette. A második világháború okozta humanitárius katasztrófa rávilágított az emberi és kisebbségi jogok szisztematikus kodifikációjának és intézményesítésének szükségességére. Bár az emberiség elleni legnagyobb háborús bűncselekmények egyetemes büntetőbíróságának végrehajtására tett első kísérlet már a nürnbergi bíróság volt, az univerzalizmus szempontjából csak bizonyos fenntartásokkal jellemezhetjük, mert a második világháborút megnyerő nagyhatalmakat bírónak jelölték. Az egyetemes emberi jogokat az ENSZ megalakulása és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (United for Human Rights – UHR) Emberi Jogi Bizottsága általi megszövegezése után rögzítették és következetesen megfogalmazták. (L. bővebben: Jackson Preece 1998, 95–123. p.) Megbeszéléseik eredményeként az UHR egy olyan dokumentum, amely világszerte összefoglalja az emberi jogok területén a világi és vallási fogalmakat. Ez egyfajta történelmi áttekintés az emberi jogok fejlődéséről.⁹ Az 1945–1989-es kisebbségvédelmi rendszer csak egy része volt a második világháború után létrehozott nemzetközi rendszernek és szerkezetnek. A második világháború után a győztes hatalmakat számos fontos kérdés izgatta, mint például Németország, Ausztria, Berlin felosztása, a bipoláris világ kialakulása. A kisebbségi kérdésekre fordított kevés figyelem részben azzal magyarázható, hogy a háború utáni határokat az

9 Az első 19 cikkely a különböző személyes szabadságokkal, étellel, biztonsággal, kegyetlenséggel szembeni védelemmel, a törvény előtti egyenlőséggel kapcsolatos jogokra vonatkozik, azaz arra a jogra, amelyet a felvilágosodás képviselői támogattak az európai kontinensen; a 20–26. cikkely az ipari forradalom szempontjából releváns gazdasági és társadalmi egyenlőségre vonatkozik; és végül a közösségi és nemzeti szolidaritáshoz kapcsolódó 27–28. cikkely, amelynek eszméi a 19. század végén és a gyarmati korszakban váltak aktuálisá. (Robertson 1977, 85–94. p.)

1919 utáni formájukban rekonstruálták. A történelmi tudatban szilárdan beépült a kisebbségek és a nacionalizmushoz való joguk összekapcsolásának gondolata.

Különösen a csehszlovákiai német és magyar kisebbséget vádolták meg azzal, hogy 1933 után az ötödik hadoszlop voltak, amely terveket szövögetett a München előtti Csehszlovák Köztársaság területe egy részének annektálására, amelyben a náci Németország és Horthy Magyarországa minden etnikai kisebbség által lakott területet elfoglalt. Másrészt a holokauszt során a zsidó és roma kisebbséget áldozták fel. A győztes hatalmak képviselői számára világos volt, hogy időre van szükség egy olyan rend létrehozásához, amely védelmet biztosít a hasonló atrocitások ellen. Abban az időben az a nézet érvényesült, hogy a zsidókérdést a háború után Izrael állam 1948-as megalakulása oldotta meg, és a kisebbségi záradékok kifejezett rögzítése a nemzetközi jogrendszerben nem szükséges.¹⁰ A kisebbségi jogok védelmére szolgáló nemzetközi rendszer ezért nem került be a második világháború utáni emberi jogi szabályozásokba, nem újították meg a kisebbségi jogok védelmére vonatkozó, az első világháború záradékaiban rögzített jogszabályok egyikét sem. (Wight 1979, 15–20. p.)

Az emberi jogok védelmének elfogadását e fogalom alkalmazhatósága szempontjából is figyelembe vették, s összehasonlítva a kisebbségi jogok védelmével a Nemzetek Szövetségén belül, az emberi jogok általános szinten védtek az egyén jogait, azaz a világ minden országában egyetemes érvényességgel kellett volna rendelkezniük. Az 1945-ös San Franciscó-i konferencia emberi jogi rendelkezéseit csak az ENSZ Alapokmányába illesztették be, hasonlóképpen az 1946-os párizsi békekonferencia olyan záradékokat tartalmazott, amelyek megerősítették az emberi jogok védelmének elveit, és arra kötelezik az államokat, hogy tiltsák be a diszkriminációt és mozdítsák elő a polgári és politikai egyenlőséget, de nem mondtak semmit bizonyos csoportok kulturális és nyelvi jogairól.

A Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal, Finnországgal és Olaszországgal kötött békeszerződések biztosítékokat tartalmaztak a diszkriminációval szemben, de az 1. világháború utáni szerződésekkel ellentétben egyik sem tartalmazott kisebbségi záradékot. A határok magyar képviselők által is szorgalmazott felülvizsgálatát nem hajtották végre. Az egyetlen terület, ahol a részleges határmódosítást végrehajtották, Jugoszlávia volt, a jugoszláv–olasz határ területén.

A második fontos kérdés, amely közvetlenül érintette a kisebbségek életét a második világháború után, a lakosságcsere és jogosultságának kérdése volt. Például, a görög–török lakosság 1923-as cseréje.¹¹ Ugyanakkor a kisebbségnek az anyaország népességéhez való kötődését, azaz a kisebbségi népesség eltávolítását a nemzet önrendelkezési

10 Ellentétben az 1. világháború utáni helyzettel. Az egyesült államokbeli zsidó kisebbségek képviselői vezető és döntő szerepet játszottak a kisebbségi jogok garanciáinak intézményesítésében a Nemzetek Szövetségén belül. L. Poláčková 2005, 3–14. p.

11 Az 1919-es neuillyi-békeszerződés során Görögország és Törökország megegyezett a lakosságcseréről, és a két ország közötti mai határt is kijelölték. A körülbelül 1 500 000 kizsiai, valamint a török Trákiából további mintegy 500 000 görög kényszerült Görögországba távozni, Görögországból pedig mintegy 500 000 muszlim érkezett Törökországba.

küzdelmének tekintették. A lakosságcsereéről szóló szerződéseket Lengyelország és Ukrajna, Lengyelország és Fehéroroszország, Litvánia és a Szovjetunió írta alá, és 1946-ban Jugoszlávia és Lengyelország, valamint Csehszlovákia és Magyarország hasonló szerződéseket írtak alá. (Sáposová-Šutaj [eds.] 2010)

Újjáéledt az asszimiláció elve is, amely bár nem szerepelt kifejezetten a második világháború utáni békeszerződésekben, de főként az Egyesült Államokban és számos országban, például Magyarországon a kisebbségek eltűnését eredményezte. Ezekkel a kérdésekkel egy kortárs társadalomtudományi diskurzus is foglalkozott. 1977-ben egy kisebbségkutató és ügyvéd, Francesco Capotorti megállapította, hogy a második világháború után hosszasan cikkeztek róla, és még tudományos szinten is megvitatták: a kisebbségi jogok nemzetközi védelmének kérdése már nem aktuális. (Jackson Preece 1998, 95. p.) Ezenkívül az emberi jogok védelmének biztosítása érdekében a nemzetközi jogra helyezett hangsúly azt a benyomást keltette, hogy nincs szükség a kisebbségi jogok különleges védelmére. Így az egyén az állam akaratától függött, közvetítő segítségére nem számíthatott.

Az 1945 utáni közép-európai kaotikus helyzet, a lakosság radikalizálódása, a politikai rendszerek stabilizálásának nehézségei, valamint a határok 1945–1948-as felülvizsgálata felgyorsította az etnikai kisebbségek kérdéseinek kezelésére vonatkozó ellentmondásos javaslatok elfogadását. Ebben az időszakban a legvitatottabb kérdés a német lakosság kitelepítésének és a magyar lakosság cseréjének fent említett kérdése volt.¹² Az 1945 utáni ilyen fejlődési dinamikának érdekes eredménye az volt, hogy a közép-európai államok egyenlőbb helyzetbe kerültek a nagyhatalmakkal, mivel az emberi jogok védelme egyetemessé vált.¹³

12 A kisebbségi lakosság védelmének kodifikálására irányuló javaslatok némelyike a második világháborúra nyúlik vissza. Közismert a zsidó értelmiségi Max Laserson javaslata, hogy bővítsék azoknak az országoknak a sorát, amelyeket eredetileg Spanyolország, Olaszországi és Németország képviselt azzal, hogy kötelező érvényű kisebbségi kiegészítéseket kötöttek. Azt is javasolta, hogy az ENSZ esetleges beavatkozását is vegyék fontolóra, hasonló tervet az Egyesült Államok már 1944-ben javasolt. Egy másik érdekes javaslattal Oscar Janowski állt elő, egy olyan föderalizált Közép-Európát vizionálva, melynek alapját az egyéni autonómia alkotta volna. Az egyéni autonómia révén a kisebbségeknek kulturális és oktatási intézményekre lett volna jogosultak. Janowski terve emlékeztetett Otto Bauer 1. világháború előtti tervére a föderalizált Osztrák–Magyar Monarchiáról. Kanadai és amerikai ügyvédek egy csoportja hasonlóképpen képviselte azt az elképzelést, hogy minden államnak kötelessége megvédeni a kisebbségi jogokat, mondván, hogy egy nemzetközi szervezetet kellene létrehozni e jogok megsértésének nyomon követésére.

13 A második világháború után különbséget tehetünk az emberi jogok védelmének életre keltésére vonatkozó két nézetcsoporthoz. Az első irány támogatói hajlamosak voltak azt hinni, hogy az emberi jogok védelme is elegendő a kisebbségi jogok védelméhez. A második vonal támogatói úgy vélték, hogy a kisebbségi jogok ugyan nem eléggé védettek az emberi jogok keretein belül, de mivel a kisebbségvédelem annyira hiteltelenné vált a második világháború előtt és alatt, életre keltése nemkívánatos. Ugyanakkor az a nézet, hogy a kisebbségvédelem teljes mértékben szavatolható az emberi jogok védelmével, abból eredt, hogy az

A második világháború után az ENSZ sokkal kevesebbet foglalkozott kisebbségi kérdésekkel, mint elődje, a Nemzetek Szövetsége. Ez valószínűleg elsősorban azért lehetett, mert nem volt szükség a határok problémáinak kezelésére. Az 1946-os párizsi békekonferencia olyan záradékokat tartalmazott, amelyek megerősítették az emberi jogok védelmének elveit, és az államok elkötelezték magukat a megkülönböztetés tilalma, valamint a polgári és politikai egyenlőség előmozdítása mellett, de nem mondtak semmit a kulturális és nyelvi jogokról. Az ENSZ-en kívül más nemzetközi szervezetek, például az Európa Tanács, a KBSE/EBESZ 1945–1989-ben nem fogadott el külön szövegeket a kisebbségi jogokról. Az Európa Tanácsban, akárcsak az ENSZ keretében, úgy vélték, hogy nem jó a kisebbségek védelmére koncentrálni.

Kivételt képez az Európa Tanács 1971. évi 502. számú határozata, amelyet az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Gazdasági és Szociális Tanácsa hagyott jóvá, és amely azt javasolta, hogy az államok a határok megváltoztatásakor vegyék figyelembe az újonnan létrehozott kisebbségeket. Számos fontos megállapodást kötöttek az Európa Tanács felügyelete alatt. Ilyen volt elsősorban az Olaszország és Ausztria közötti 1946-os De Gasperi–Gruber-megállapodás a dél-tiroli, bolzanói és Trentino-Alto adigei német kisebbség jogairól. A megállapodás az 1946-os párizsi béketárgyalásokon alapult. Olaszország vállalta, hogy alap- és középfokú oktatást biztosít a német kisebbség számára, valamint a közigazgatásban való egyenlőségét. Továbbá megemlíthetjük a Németország és Dánia közötti hasonló kisebbségi megállapodásokat, 1955-ben az Osztrák Államszerződés elismerte a szlovénok és horvátok létezését, valamint nyelvüket a német mellett Karintiában, Burgenlandban és Stájerországban. A második világháború után trieszti szlovén és horvát kisebbségek számára különleges státuszt hoztak létre. Minden megállapodás homlokterében főként az oktatás, részben pedig az igazgatás egyenlőségére vonatkozó rendelkezések álltak. (Poláčková 2017, 34–48. p.) Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia nemzetközi szervezetén belül a legfontosabb lépés az 1975-ös Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia záróok-

---

emberi jogok védelme egyéni alapon nyugszik, azaz mindeneelőtt az individuumok védelméről, a politikai és polgári jogok védelméért folytatott harcukban, a törvény előtti egyenlőségben, amennyiben etnikai vagy vallási hovatartozásukat illetően különböznek egymástól. Ezt a véleményt elsősorban amerikaiak és kanadaiak támogatták, akiket saját történelmük partikuláris tapasztalatai vezettek erre, nevezetesen az a tény, hogy az Egyesült Államokban és Kanadában az etnikum nagyrészt nem kötődött és nem kötődik bizonyos körülhatárolt területekhez. Az óslakos népek kérdését megoldottnak tekintették. Ezért hozzáállásuk különbözött az európai képviselőktől, és attól, hogy megértsék azt a kérdést, amelyben az etnikum a területhez kapcsolódik. A második fontos különbség Európa és az Egyesült Államok s Kanada között az volt, hogy Európában az etnikai különbségek nem akadályozták az egyén tevékenységét a társadalomban, szemben az Egyesült Államokkal. Európában inkább egy lehetőséget jelentett arra, hogy megőrizze különbözőségét. Az emberi jogok védelmének elfogadására e koncepció alkalmazhatósága szempontjából is tekintettek, összehasonlítva a kisebbségi jogok védelmével a Nemzetek Szövetségén belül, ahol a kisebbségvédelem csak korlátozott érvényességű volt, miközben feltételezték, hogy az emberi jogoknak az UHR-ben megfogalmazott fogalma egyetemes érvényességgel bír.

mánya, amely a nemzeti kisebbségek különleges jogait tartalmazza biztonsági kérdésekben. A zárónyilatkozat 10 alapelvet és kisebbségi jogot fogadott el, amelyek a következőkre vonatkoznak: az európai határok változhatatlanságát fenn fogják tartani; az emberi és polgári jogokat minden aláíró országban tiszteletben tartják; és támogatni fogják a mozgalmakat, amelyek figyelmeztetnék őket ezeknek a jogoknak a tiszteletben tartására.¹⁴ A kisebbségi jogok védelmének fokozatos kodifikációjára irányuló tendenciát 1975 után az emberi jogok védelmének előnyben részesítésére nehezedő hatalmas nyomás megrekesztette. A dolgok illetően alakulásának logikája az akkori társadalmi-politikai valóságon alapult, s a közép- és kelet-európai, valamint a szovjet irányvonalhoz igazodott, különösen a kommunista rezsimek 1975 utáni fejlődéséhez és a normalizációs folyamatok felerősödéséhez igazodva. Érdekes, hogy 1945 és 1989 között a legfontosabb események, amelyek a kisebbségek témájának a nemzetközi vita szintjén való megvitatásához vezettek, azok voltak, amelyek a keleti blokk területén kívül zajlottak. Európában ilyen esemény volt az 1972-es észak-írországi véres megszárlás Londonderryben, amelyet véres vasárnapnak is neveznek, ilyenek voltak az iraki események is, mármint az iraki kormányzat viszonyulása a kurdokhoz és végül, de nem utolsósorban ilyen volt a ciprusi török invázió is.

A Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia felbomlása, valamint az egyesült Németország létrejötte a második világháború után létrehozott bipoláris világ végét jelentette. Az 1989 utáni fejlemények a kisebbségi jogok új felfogását is eredményezték. A hidegháború végét a demokrácia győzelmének tekintették, amely a totalitárius rendszerek bukásával is összefüggött. Mindazonáltal az 1990-es évek eleje a nemzeti emancipáció növekedését és a nacionalizmus újjáélesztését jelentette. Ezek a fejlemények hatással voltak az egyes államok nemzeti belpolitikai színterére, a kétoldalú kapcsolatokra, és hatással voltak a globális biztonságpolitikára is.

A társadalomtudományi tudományos diskurzus keretén belül a hidegháború vége után az emberi jogok és a kisebbségi kérdések erkölcsi és etikai dimenziója is láthatóvá vált, amely nemcsak Közép- és Kelet-Európára összpontosított, hanem globális dimenziót is öltött. A diskurzus két fő irányban haladt. Az egyik sor az egykori gyarmati hatalmak megvitatása és bocsánatkérése volt a gyarmati korszakban elkövetett atrocitásokért és etnikai tisztogatásokért. A második irány szorosan kapcsolódott az egyesült Németországban és a posztoszocialista államokban az átalakulás folyamatához, és a kisebbségek – köztük a vagyonekbozásból, arizációból és a holokausztból a zsidó kisebbség, más kisebbségeknek a határok változásából és a lakosság második világháború előtti és utáni kitelepítéséből eredő – sérelmeiért való bocsánatkéréshez kapcsolódott. Ennek a jelenségnek az okai különösen a határok és a politikai rendszerek megváltoztatásában, az új államok két világháború utáni létrehozásával kapcsolatos gazdasági és társadalmi nehézségekben, a parlamenti rendszerek stabilizálásában,

¹⁴ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia záróokmánya alapján hozták létre Csehszlovákiában a Charta '77-et.

a demokrácia és a civil társadalom Nyugat-Európához viszonyított késlekedésével, a totalitárius rendszerek kialakulásával, a kommunista állampárt által irányított úgynevezett szocialista kormányok létrehozásával, valamint a szocialista blokk összeomlásával és az ezzel összefüggő egységes szocialista blokk szétesésével, Németország egyesülésével és a Szovjetunió felbomlásával függtek össze.

Edvard Beneš cseh köztársasági elnök 1940 és 1945 között hozott rendeletei fontos részét képezik a második világháború utáni közép- és kelet-európai kisebbségi kérdések erkölcsi és etikai vonatkozásairól szóló diskurzusnak. Az 1940–1945-ös Beneš-dekrétumok témája nemcsak 1989 után volt szakmai, történelmi probléma, hanem folyamatosan rezonál a kisebbségek, azaz a közvetlenül érintett közösségek tudatában.¹⁵ Politikai eszközei mind a bel-, mind a külpolitikai kapcsolatokban a kapcsolatok jelentős összekuszálásához, sőt Szlovákia integrációs törekvéseinek leállításához vezettek. Különösen a politikai szférában tükröződik ez a szlovák–magyar vagy cseh–német kapcsolatokban, még ezen államoknak az EU-hoz és NATO-csatlakozása után is. Eddig kevés olyan megállapodás született, amely az érintett államokat toleranciára köteleznél.¹⁶ Hajlok a nézet felé, hogy a cseh elnök rendeleteit történelmi tényeknek kell tekinteni, amelyeket ma nem lehet megváltoztatni. A konszenzus fő célja nem a teljes konszenzus elérése, hanem a történelmi valóság kölcsönösen kielégítő magyarázata.¹⁷ Természetesen mai szempontból a beneši dekrétumoknak a politikai és nemzetközi politikai dimenzió mellett etikai és erkölcsi vonatkozásuk is van, amely elsősorban a nem szlovák kisebbség jogállásáról és korábbi szerepéről szóló rendeleteket érinti a helyreállított Csehszlovák Köztársaságban. E tekintetben az úgynevezett kollektív bűnösség elvét alkalmazták a vonatkozó rendeletekben, amelyek polgári és vagyoni szempontból több millió magyar és német nemzetiségű csehszlovák állampolgárt érin-

15 Ebben az összefüggésben szeretnék megemlíteni egy kiadványt, amely megkísérelte a probléma objektív történelmi értelmezését: *Slovensko a dekréty prezidenta Beneša v kontexte nariadení Slovenskej národnej rady. Vnútropolitické a zahraničnopolitické súvislosti.*, Bratislava 2006.

16 Lásd például az 1995-ös szlovák–magyar jószomszéd-sági szerződést és a csehszlovák–német nyilatkozat 1997. januári aláírását.

17 Az úgynevezett Beneš-dekrétumoknak megvannak a maguk történelmi meghatározói: az 1940–45-ös második világháború hektikus éveiben a csehszlovák politikai képviselő alternatív jogalkotási aktusaiként fogták fel, tették közzé és alkalmazták őket. Később, 1945 után az elnöki rendeletek felváltották a törvényhozást. 1945 – és a Csehszlovák Köztársaság területén a csehszlovák államiság helyreállítása – után még nem volt legfelső törvényhozó testület. A csehszlovák parlament háború utáni választásait csak 1946-ban tartották. Az elnöki rendeletek nemcsak a kisebbségek státuszára vonatkoztak, hanem az antifasiszta ellenállás kezelésének egész komplexumára és a belső politikai feltételek előkészítésére az újjáéledő csehszlovák államban. A rendeletek tehát alkotmányellenes, forradalmi körülményekből származnak, amelyek tartalmukban és formájukban is tükröződtek. Ezek a jogalkotási intézkedések a háború utáni Csehszlovákia jogrendszerének részévé váltak, amely ország otódállama 1993-ban a Szlovák Köztársaság is lett.

tettek. A Beneš-dekrétumoknak ez az erkölcsi aspektusa volt az, amely politikai nézeteltérések, viták és egymással homlokegyenest ellentétes értelmezések tárgyát képezte az EU-csatlakozás előtt (de azt követően is). A barikád mindkét oldalán olyan típusú érveket használtak, hogy ki kit bántott jobban. Természetesen káros cselekedetnek kell tekinteni a kollektív bűnösség elvének elfogadását és gyakorlati alkalmazását en bloc a teljes magyar és német populációra, anélkül, hogy különbséget tennének a két kisebbség eltérő hozzáállásában. A kollektív bűnösség azonban a legtöbb államfordulat, forradalom és alapvető társadalmi változás egyfajta kísérő jellemzője. A gyakorlatban Csehszlovákiában a kollektív bűnösség a német lakosság kitelepítésében öltött testet, mérsékeltebb formában az úgynevezett szociális mérnökség diszkriminatív intézkedéseinek elfogadásával – nevezetesen a magyarországi és a csehszlovákiai lakosság kikényszerített lakosságcseréjével, a magyar állampolgárok áttelepítésével az állam németek által elhagyott határterületeibe, a magyar nemzetiségű lakosok állampolgári jogainak ideiglenes megfosztásával. Ezek miatt a két állam és nemzet közötti bizalmatlanság elmélyült. Az ellenségeskedés azonban nem a Beneš-dekrétumokkal kezdődött, hanem csak a müncheni és a bécsi döntőbíróssági eljárást követő, a cseh és a szlovák lakosság ellen elkövetett ellenségeskedések folytatása volt. Ezek azonban visszamenőleg a saint-germain-i megállapodásra és Trianonra hivatkoztak. Tehát a sérelmek ilyen kölcsönös előszámolásában évszázadokig hátrálhatunk visszafelé. Ugyanakkor a hallgatás sem szolgált megoldással, ahogy azt a kommunista totalitarizmus korszaka is mutatja, amikor Magyarország és Csehszlovákia a szovjet Ostblockhoz tartozott, ahol a múltbeli és jelenlegi kapcsolatok értelmezésében nem engedték meg a nézeteltérésekről, vitákról szóló nyílt politikai vagy szakmai vitákat. A kommunizmus bukása után ennek lehetősége felmerült, de nem mindig éltek vele egyik oldalon sem. Ezt a gyúanyagot olyan politikusok kaparintották meg, akik pragmatikus politikai céljaira használták.

A szlovák–magyar kapcsolatok s azok formája és tartalma 1989 után a csehszlovák állam átalakulásának és későbbi bukásának folyamatától függött 1992-ben. A csehszlovák parlament 1989 utáni politikai eseményeit intézményi változások határozták meg, különösen a politikai rendszer területén. Ennek a folyamatnak a fő szereplői a politikai pártok voltak. A gazdasági helyzet romlása, az életszínvonal csökkenése, a gyorsan növekvő munkanélküliség a szlovák politikai elit által felkapott legfontosabb tényezők közé tartoztak a szövetségen belüli megoldatlan állami kapcsolatok megváltoztatása követelményének növelésében. Az a tény, hogy a gazdaság átalakulása sokkal nehezebben érintette a Szlovák Köztársaság lakosságát, mint a Cseh Köztársaságét, azt az érvet támogatta, hogy Szlovákiának saját modernizációs koncepcióra van szüksége. Ez a feltevés logikusan nagyobb hatásköri autonómia, valamint egyes politikai erők és saját államiságuk igényét eredményezte. Az önálló állam létrehozása a szlovák közvélemény jelentős része számára a szlovákiai problémák egyetemes megoldásának tűnt. A társadalom átalakításának és modernizálásának szükségessége átadta helyét a saját államiság építésének és az ellenséggel szem-

beni védelemnek.¹⁸ Az 1989 utáni átmeneti folyamat megmutatta, hogy az együttélés fennállásának 70 éve alatt nemcsak egy integrált gazdaság nem épült ki, hanem egy valódi szövetség sem, egy olyan állam, amely egyformán képviselné mindkét nép érdekeit. A föderáció felosztásának folyamata, valamint a nemzetközi jog két új entitásának a közép-európai térségben történő alkalmazásának folyamata megmutatta, hogy a történelmi helyzet minőségi újdonságának megítélése és alapos előkészítésének szükségessége a sikerhez a politikai elit részéről egyik országban sem volt zökkenőmentes.

Mindkét új ország nagyon gyorsan szembesült azzal a felismeréssel, hogy a Cseh Köztársaság és Szlovákia „geopolitikai súlya” egyenként, de szomszédos és együttműködő független államokként is kisebb, mint a szövetségi Csehszlovákia „geopolitikai súlya”, ami tükröződött a nemzetközi biztonsági környezetben és a közép-európai régió új stabilitási helyzetében is. Mindazonáltal az első és a második világháború tapasztalatai által megőrzött történelmi emlékezetre tekintettel a cseh közvélemény egy része úgy reagált az új helyzetre, hogy aggódott, vajon a fiatal Cseh Köztársaság ellenálló lesz-e az egyesült Németország megnövekedett politikai és gazdasági befolyásával szemben. A Szlovák Köztársaság helyzete Magyarország függvényében sokkal bonyolultabb volt. A föderatív Csehszlovákia felosztása után a szlovák–magyar kapcsolatok váltak a legkiszolgáltatottabbá a Szlovák Köztársaság összes szomszédosági kapcsolata közül. A Magyar Köztársaság ugyanazon kormányának a csehszlovák kormánnyal szembeni magatartása teljesen más volt, mint a független Szlovák Köztársasággal. A magyar diplomácia lépéseket tett annak érdekében, hogy Szlovákia már 1993 júniusában ne kerüljön be az Európa Tanácsba. Éles konfliktus alakult ki a bős–nagyvarosi vízlépcső körül, Antall József magyar miniszterelnök jól ismert kijelentése, miszerint úgy érzi, hogy 15 millió magyar miniszterelnöke, nagyon negatív szerepet játszott a kapcsolatok fejlesztésében. Hiszen Magyarországgal a határ nemcsak a Szlovák Köztársaság leghosszabb határa, hanem az

18 Természetesen a Csehszlovák Föderatív Köztársaság bukásának is megvoltak a történelmi gyökerei. A szlovák nemzeti identitás rendkívül nehéz körülmények között alakult ki. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a szlovákok jogait nem tartották tiszteletben, és a magyar nemzet részének tekintették őket. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as bukása után az első Csehszlovák Köztársaság megalapítása volt az egyetlen reális lehetőség a demokratikus Európába való belépésre. A csehszlovák állam létrehozása és a társadalmi élet demokratizálódása így a szlovák nemzet megalakulásának és a közép-európai területtel való azonosulásának előfeltételévé vált. A helyzetet bonyolította az új nemzeti és nemzeti kapcsolatok kialakulása. A német és a magyar kisebbség, melyek önkéntelenül, akaratok ellenére a Csehszlovák Föderatív Köztársaságban találták magukat, nehezen tudtak megbékélni a kisebbség új álláspontjával. A multinacionális állam problémáit Szlovákia Csehszlovákiába való integrációja is jellemezte, és az integráció centralista módjának okai voltak. Ennek eredményeként egy megoldatlan szlovákkérdés állt elő. A külpolitikai tényezők mellett (totalitárius diktatúrák kialakulása, megbékélési politika) a nemzeti konfliktus volt az első Csehszlovák Köztársaság szétesésének egyik legjelentősebb belpolitikai oka. Még a második világháború után létrehozott Csehszlovák Köztársaság sem alapult mindkét nép egyenlő kapcsolatain, és még a Csehszlovák Föderációról szóló 1968-as alkotmánytörvény sem jelentett egyenlő jogállást Szlovákia számára.

a határ is, amelyet a szlovák határok között a legtöbbször tologattak, miközben annak mentén 10%-ban magyar nemzeti kisebbség lakik. Valójában 10 évbe telt, mire a szlovák politikai képviselet olyan helyzetet teremtett, melyben belpolitikailag 1998 óta kormány szinten kooperálni tudott a magyar nemzeti kisebbség politikai képviselőivel, mely együttműködés megteremtette Szlovákiának az EU-ba és a NATO-ba való integrálását, olyan helyzetet tehát, amelyben a kisebb „súlykategóriától” függetlenül nyíltan megengedheti magának, hogy egyértelműen és szuverén módon elutasítsa a külhoni magyarokra vonatkozó magyarországi törvény alkalmazását a területén, amit taktikai megfontolásból sem Románia, sem Szerbia nem engedett meg magának. Az 1990-es években a Szlovák Köztársaságban a magyar politikai pártok erőfeszítéseinek alappillére elsősorban a nyelvi kérdés és a nyelvi kisebbségekről szóló törvény elfogadása volt. A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának kérdése a hivatalos kapcsolatokban, a kisebbségi oktatás kérdései, mint például az általános iskolák igazgatóinak elbocsátása a kétnyelvű bizonyítványok eltörlésével kapcsolatban, negatív választ váltott ki mind az Európa Tanácsban, mind az EBESZ főbiztosának hivatalában.¹⁹ Az 1998-as választások előtti fejlemények az 1995 óta kialakult kisebbségi és polgári jogok negatív tendenciáját folytatták. A szomszédos országokkal ellentétben Szlovákia nem épített ki intézményhálózatot az emberi és kisebbségi jogok védelmére, mint amilyen például az ombudsmani hivatal. Vladimír Mečiar második kormányának időszaka (1994. december – 1998. október) annak ellenére, hogy 1995. december 31-én Párizsban aláírták a szlovák–magyar alapszerződést, az etnikai kapcsolatok kiélezését eredményezte Szlovákiában. A kormány a konfrontatív nemzeti politikával szembeni intolerancia révén kompenzálta a ratifikációs folyamat során kialakult államközi szerződés (Sándor 1996, 45–50. p.) következményeivel kapcsolatos bizonytalanságát. A kisebbségi nyelvek használatáról szóló hatályos jogszabályok nélkül hajtotta végre az államnyelvtörvényt, a magyar anyanyelv helyett megkísérelte a kétnyelvű „alternatív oktatást”, eltörölte a hagyományos kétnyelvű bizonyítványok kiadását, és büntette a kisebbségi iskolák engedetlen igazgatóit. Megváltoztatta a kisebbségi kultúrák finanszírozási rendszerét, a kisebbségi képviselők befolyását a kisebbségi tevékenységek állami támogatásának elosztására. 1995 novemberében az Európai Parlament állásfoglalást fogadott el, amelyben figyelmeztette a szlovák kormányt, hogy ha „továbbra is olyan politikát folytat, amely nem tartja tiszteletben a demokráciát, az emberi és kisebbségi jogokat, valamint a jogállamiságot, akkor az EU-nak fontolóra kell vennie az európai csatlakozási megállapodás szerinti támogatási és együttműködési programját, s ezt fel kell függesztenie”. (Mesežnikov 1996, 17. p.) Az uniós tisztviselők elégedetlensége a polgári, politikai és kisebbségi jogok megsértésével 1997-ben csúcson sodort ki, amikor Szlovákiát

19 Bár az államnyelvtörvény előírja a bizonyítványok kiadását az állam nyelvén, tehát szlovákul, nem tiltja, hogy ez a dokumentum egyidejűleg ugyanazt a szöveget tartalmazza az oktatás nyelvén is. Eva Slavkovská oktatási miniszternek írt nyílt levelében a Szlovák Köztársaság Helsinki Bizottsága ezt írta: „A bizonyítvány közokirat, és a kétnyelvűség semmilyen módon nem sérti a szlovák nemzet érdekeit.” Bővebben: <http://www.sme.sk/c/2080122/niektoziaci-dostali-dvojazyadne-vysvedcenia.html#ixzz3q5QnOpNE> (letöltve: 2015.10.1.)

kihagyták az aktuális NATO- és EU-tagjelöltek listájáról. Az 1998-as szeptemberi parlamenti választások után Szlovákiának sikerült leküzdenie ezeket a kudarokat. Az előző parlamenti ciklus antidemokratikus gyakorlatával szembeni ellenzéki politika közelebb hozta egymáshoz a demokratikus koalíció pártját és a magyar politikai pártokat; a következő napokban megkönnyítette a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) kormányra lépését és közvetlen részvételét a politikai döntéshozatalban.²⁰ Az Európai Unió is pozitív politikai változásokat észlelt Szlovákiában. 1999 decemberében Helsinkiben az Európai Tanács úgy határozott, hogy nem lesz több különbség a tagjelöltek első és második csoportja között, és a csatlakozási tárgyalások az összes jelölttel megkezdődnek. Ritmusuknak mindegyik egyéni felkészültségéhez kellett volna alkalmazkodnia. A koppenhágai politikai kritériumok teljesítése alapvető feltétele volt annak, hogy Szlovákia bekerüljön az Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló tárgyalásokba; ezt gazdasági kritériumok, egyes fejezetek általi sikeres csatlakozási tárgyalások, valamint a Szlovák Köztársaság azon célkitűzésének teljesítése követte, hogy 2004-ig alkalmazza a közösségi vívmányokat. Az Európai Unióhoz való csatlakozásról szóló sikeres népszavazás nem vet véget Szlovákia azon kötelezettségének, hogy tiszteletben tartsa és megvédje a nemzeti kisebbségek tagjainak jogait. Az Európai Unió tudatosan az EBESZ-hez és különösen az Európa Tanácshoz sorolta őket.

A Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság EU-hoz és NATO-hoz való 2004-es csatlakozását követően a szlovák–magyar belpolitikai konfliktus európai dimenzióba lépett, és közvetlenül az európai struktúrákba került. A 2006-os előrehozott parlamenti választások mérőföldkövé váltak. A magyar politikai vezetők a választásokon elért sikerük ellenére nem kerültek be a parlamentbe, és félték a SMER, az ĽS-HZDS és az SNS közös kormányától. Ezt követte a szlovák kormány elleni fellépés az Európai Parlamentben. Példaként szeretném idézni az egykori Csehszlovák Köztársaság elnöke rendeleteivel való politikai visszaélést az Európai Szocialisták Pártja (ESZP) 2007 szeptemberében és októberében volt tanácskozásán a SMER tagsága felfüggesztésének (nem) megszüntetéséről. A fő sajtótémák Edvard Beneš csehszlovák köztársasági elnök rendeletei voltak, a magyar és szlovák fél megbékélésére vagy bocsánatkérésére irányuló javaslatok, és fordítva, a magyar Malina Hedvig állítólagos agresszív megtámadása szlovák nemzetiségűek által. A médiát a szlovákiai politikai élet két képviselője, az SNS-ből Ján Slota, az MKP-ből Csáky Pál uralta, akik sértegették egymást, s még

20 1998 júniusában megalakult a Magyar Koalíció Pártja, amely az előző pártok jogutódja lett. Mint az MKP alakuló közgyűlésén elhangzott, a három magyar párt (Együttélés, MKDM és MPP) MKP-vá egyesítésének célja a magyar koalíció parlamenti képviseletének fenntartása és a törvényhozásba való minél nagyobb létszámú bejutás volt 1998 szeptemberében, de célja volt a demokrácia érdekében, a jogállamiság kiépítésén és a nemzeti kisebbségek alkotmányos jogainak megvalósítása is. Az MKP 1998. május 22-én került nyilvántartásba a Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumában. Alakuló kongresszusára 1998. június 21-én került sor Duna-szerdahelyen. Bugár Bélát pártelnökké, Duray Miklóst tiszteletbeli elnöknek választották. A párt két platformot hozott létre: a keresztény-konzervatívot és a népit. <http://www.sme.sk/c/553538/vznik-smk-a-jej-kongresy.html#ixzz3q5PCC83n> (letöltve: 2015.10.1.)

durva vulgáris kifejezésektől sem tartózkodtak. Bár Csáky Pál, az MKP képviselője különösen finomabban lépett fel, de pártja érdekeit következetesen képviselte. Nemcsak Magyarországnak továbbította és közvetítette a szlovák politikai színtér problémáit, ami kihatott a szlovák–magyar kétoldalú kapcsolatokra és a V4-eken belüliekre is, hanem a Revue de Presse szerint Pavol Paška házelnök azzal vádolta Csáky Pált, hogy az uniós szervezetben megpróbálja lejáratni a Szlovák Köztársaságot.²¹ „A Beneš-dekrétumok sérthetlenségének kinyilvánítása manapság a tisztán etnikai és tömeges alapon történő jogalkotási javaslat felszentesítését jelenthetné, és annak bevezetését az európai uniós normákba, amelyektől az ilyen típusú jogalkotási javaslatok idegenek” – ezt állítja az Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottság elnökének, Jean-Marie Cavadának, a bizottság elnökének az Európai Néppárt öt európai parlamenti képviselője által küldött hivatalos levél. A levelet aláírók között volt két magyarországi európai parlamenti képviselő, Gál Kinga és Kósáné Kovács Magda, Ewa Klamt és Manfred Weber a Német Szövetségi Köztársaságból és Bauer Edit szlovákiai EP-képviselő. A levelet az előtt fogalmazták meg, hogy a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2007. szeptember 20-án határozatot fogadott volna el a háború utáni elnöki rendeletek sérthetlenségéről. A levél azt is felemlíti, hogy a Beneš-dekrétumok szlovák parlament által választott módon történő felszentesítése etnikai alapot adna a szlovák állampolgárság elveihez, elkerülhetetlenül kizárná vagy degradálná a Szlovákiában élő mintegy félmillió magyart, és aláásná a polgári jogaik gyakorlásában rejlő lehetőségeit. „Világos, hogy egy ilyen tervezet elfogadása összeegyeztethetetlen volna azokkal a kötelezettségekkel, melyeket Szlovákia magára vállalt, amikor 2004-ben az Európai Unió tagjává vált” – áll a Cavadának írt levélben. „Arra szeretnénk kérni Önt mint a LIBE Bizottság elnökét, hogy hívja fel az Európai Parlament elnökének, Hans-Gert Pötteringnek a figyelmét erre a szegységtelen projektre, hogy megállítsa ezt a kezdeményezést, amely az Európai Unióról szóló szerződés hatodik cikkének súlyos megsértéséhez vezetne. Ha a projekt jóváhagyják, örülnénk, ha az ügyet a LIBE Bizottság tárgyalási napirendjére helyeznék” – áll az öt európai parlamenti képviselőből álló csoport levelében. Egy másik levél ugyanahhoz a LIBE-elnökhöz az MKP elnöke, Csáky Pál küldött, amelyben az SNS-t szélsőséges és rasszista pártnak nevezte. E levél alapján az európai parlamenti képviselők egy csoportja (az idézett forrás szerint főként németek), élénk vitát váltott ki az Európai Parlamentben a célból, hogy egyetértsen abban: a szlovák legfelsőbb törvényhozó testület eljárása ellentétes volt az EU alapját képező elvekkel. Monika Flašíková-Beňová, a Smer európai parlamenti képviselője azonban 2007. október 3-án megerősítette a SITA szlovák hírügynökségnek, hogy az Európai Szocialisták Pártjának elnöksége valószínűleg egyáltalán nem fogja megvitatni a Smer tagságának kérdését. „Talán jobb is” – mondta a képviselő az ESZP magyar delegációjának tagjaival és néhány befolyásos EP-képviselővel folytatott munkaértekezése után. Ebben az összefüggésben

21 2007. szeptember 20. (A lapot Franciaország szlovákiai nagykövetsége adta ki) http://www.france.sk/ambassade/article.php3?id_article=601 (letöltve: 2007.11.1.)

érdekes megemlíteni egy független brüsszeli elemző véleményét is, aki a szlovák–magyar ellentéteket fenntartásokkal értékeli.²² Megjegyezte, hogy bár a szlovák és a szlovákiai magyar nacionalisták hangjai is hallhatók voltak a médiában, objektíven szemlélve más nézetek is voltak a szlovák–magyar kapcsolatokról.

A 21. század elején valóban eltérő volt a magyar kisebbség és a szlovák politikai spektrum más pártjai politikai képviselőinek hangja is, ők eltérő véleményeket hangoztattak a magyar–szlovák viszonyról, és összeférhetőbb megközelítést kerestek. Bugár Béla, az MKP elnöke akkor azt írta: „Számomra nyilvánvaló, hogy nemcsak a magyar–szlovák, hanem a közép-európai, európai, sőt a globális összefüggések egyik legnagyobb feladata, hogy megtanuljunk együtt élni a sokoldalú múlttal. A fiatalabb generációknak harag és elfogultság nélkül kell megismerniük e múltat. Ez nem kis feladat. Különösen akkor, ha felismerjük, hogy kulturális emlékezetünk negatív hagyományokat is tartalmaz – emlékként, hogy megőrizzük a megbékélést és megszelídítsük pártterdekeinket.”²³ Ezzel összefüggésben szeretném idézni Dušan Čaplovičot, a Szlovák Köztársaság tudásalapú társadalomért, európai ügyekért, emberi jogokért és kisebbségért felelős korábbi miniszterelnök-helyettesét is, aki a szlovák és a magyar politikusok közötti európai fórumának véleménycseréje kapcsán kijelentette, hogy a modern európai politika, sőt, a modern EU nem foglalja magába a nemzeti egoizmust, a sovinizmust és a revizionizmust. (L. Čaplovič 2007, 5–10. p.)

Ebben az értelemben Szigeti László 2007. szeptember 22-i, a Sme napilapban megjelent, Egy vértanú befejezetlen ügye című cikke, amelyben a szerző két magyar értékvilág összecsapásának témáját tárgyalja: a Bugár Béla és Duray Miklós, valamint ez utóbbi jelenlegi utódja, Csáky Pál közötti különbséget. A cikk a szlovák és a magyar közvélemény, valamint a szakmai közösség számára azért érdekes, mert a magyar kisebbség művelt tagja írta azzal a szándékkal, hogy értékelje a kisebbségi politikai spektrumon belüli különböző politikai áramlatokat 2006 után, amikor a Smer választási győzelme után a magyar pártot nyolc év után kizárták a kormányban való részvételből. Ebben a publicista megjegyezte, hogy Duray egyoldalú magyar hozzáállása megterhelte a szlovák–magyar viszonyokat, és a magyar ideológia elsősorban Antall-lal és Orbán Fideszével a magyar kormányhoz kötötte. Szigeti szerint az MKP már 1998-ban felhagyott ezekkel az anakronisztikus attitűdökkel, amelyek egyebek között abból álltak, hogy a teljes szlovák politikai spektrumot Magyarország a priori ellenségének

22 de Waele: Smer zlyhal. 2007. október 3. http://dnes.atlas.sk/z_domova/132495/fico:-nebu-de-nas-nikto-krizom-krazom-opluvat (letöltve: 2007.11.1.) Jean-Michel de Waele, a Brüsszeli Szabadegyetem brüsszeli elemzője a döntés elhalasztását „a Smer fontos kudarcának” tartja. Szerdán a SITA ügynökségnek így nyilatkozott: „A Smer még mindig nem értette meg, hogy a szélsőjobboldallal való kormánykoalíció elfogadhatatlan az európai szocialisták számára.” Ugyanakkor visszautasította azokat a spekulációkat, amelyek szerint Csáky Pál levele állna a jelenlegi helyzet mögött. „A magyar szocialisták egy kis párt, amelynek kevés befolyása van a ESZP-re. A Smernek végre meg kell értenie, hogy politikáját az európai, nem pedig a szlovák–magyar normák szerint kell végeznie” – tette hozzá a közép-európai szakember.

23 http://www.uski.sk/frames_files/ran/2003/ran-2003-2-07.pdf (letöltve: 2007.9.1.)

tekintették. Bugár koncepciója pragmatikusan azon alapult, hogy a magyaroknak Szlovákiában kell élniük, és a párbeszéd alapján elengedhetetlen egy közös megállapodás a fontos kérdésekben. Ebben az értelemben a gazdasági, emberi jogi, oktatási és kulturális értékek erőteljes támogatása ellentétes volt Duraynak attól az identitásstruktúrájától, mely Trianontól uralkodott, s amelyben a magyarok polgári öntudata nem tudatos és empatikus viszonyt tükrözött, hanem csak annak formális és kötelező formáját, bár Szigeti hozzátette, hogy egy ilyen konstrukcióért nemcsak a magyarok felelősek. Bugár koncepciója a magyar nemzeti és szlovák polgári identitás szimbiózisát kereste: „A megbékélés lehetősége Szlovákiában nem a határok felülvizsgálatában rejlik, hanem a Szlovákiában élő magyarok hármas identitásának legitimálásában. Ehhez azonban a Szlovák Köztársaság politikai elitjének meg kell értenie az idő hangját, a paradigma megváltoztatásának szükségességét. Annak megértéséhez, hogy az európai államok számára az egyetlen járható út a *politikai nemzet* utópisztikus fogalmának cseréje egy olyan *politikai közösség* fogalmával, amely reálisabban tükrözi a valós helyzetet, a *nemzetállam* eszméjét szolgáló programok lecserélése egy olyan programmal, amely garantálja a *többszempolis* állam jólétét és békéjét. A szlovák politikai közösségben és a 21. század többszempolis államában a partikularizmus és a szubszidiaritás elvének fenntartása nem merülne ki azáltal, hogy mások kárára alkalmaznánk a szempontokat, hanem államilag támogatott lehetőséget biztosítana az általunk meghatározott kötelezettségek teljesítésére. Ez a konszenzusos megbékélésen és kölcsönös szolidaritáson alapuló megoldás a többszempolis polgári állam kormányzásának megnyugtató filozófiáját is biztosítaná Európának.” E tekintetben érdekes a szomszédos országok kisebbségeinek helyzetét figyelemmel kíséző Állandó Magyar Konferencia létrehozása, mely a szomszéd államokban élő kisebbségek helyzetét figyelte, finanszírozta kulturális és oktatási intézményeiket, és Szigeti szerint ezzel egyidejűleg betöltötte a magyar nemzet politikai integrációjának funkcióját. Másrészt 2004 után, Szlovákia és Magyarország EU-hoz és NATO-csatlakozását követően a magyar kormányok extraterritorialitásra irányuló erőfeszítései megerősödtek. A Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának intézménye (KMKF), amely 2008 óta ennek a politikának közvetlen eszköze, szintén aktívan részt vett ebben a folyamatban. A Fórum tagjai a Magyarországgal szomszédos országok magyar kisebbségi pártjai voltak, és ez az intézmény az Országgyűlés tanácsadó testülete volt Magyarországon.²⁴

Ezzel összefüggésben szeretném felhívni a figyelmet a *Maďari na Slovensku 1989–2004* című kiadványra, amely lehetővé teszi a szlovák olvasó számára, hogy a magyar kisebbséghez tartozó értelmiségiek szemével tekintse át a szlovákiai átalakulás folyamatát. A magyar értelmiségi elit ilyen önreflexiójának közel húsz év után történő közzététele

24 Az egyéni kártérítés abszurditásának szemléltetésére Szigeti 3000 magyar zsidó szállítását idézi a Dunaszerdahelyhez közeli szülőfalujából, amely akkoriban Magyarországhoz tartozott. A lakosság többsége – magyar állampolgárok – azonnal rávetette magát az elhurcoltak ingó és ingatlan tulajdonára. Mintegy 500 zsidó tért vissza a lágerekből, de Magyarország egyénileg eddig sem kárpótolt senkit.

bizonyítja, hogy a múlt kezelése még a kisebbségi sorokban sem volt könnyű és rövid folyamat. Húsz év kellett ahhoz, hogy konszenzusra jussunk és legyőzzük a partikuláris érdekeket. A magyar kisebbség érdemeinek kiemelése a független szlovák építésében és fejlődésében fontos része a magyar kisebbség önreflexiójának. Ugyanakkor a szlovák állam iránti magasabb fokú lojalitás és a vele való magasabb fokú azonosulás megnyilvánulása is. A magyar kisebbségnek a szlovák állammal való önazonosítását a Szlovák Köztársaságnak az európai és transzatlanti struktúrákba való sikeres integrációja is megerősítette. (L. pl. Öllös 2008, 59–89. p.; Petőcz 2008, 13–19. p.)

A szlovákok és a szlovákiai magyar kisebbség saját identitása 1989 utáni megszilárdításának és meghatározásának összetett folyamata volt az egyik meghatározó tényező, amely az 1989 utáni fejlődést jellemezte. A kisebbségi és a befejezetlen többségi lakosság identifikációs folyamatának kölcsönhatása volt az a lényegi tényező, amely meghatározta ezeket a fejleményeket. Ez időszak során a politikai és gazdasági szférában az átalakulási folyamathoz kapcsolódó önazonosítási folyamat különböző aspektusai nyilvánultak meg, ugyanakkor olyan külső tényezők is befolyásolták ezt a folyamatot és dinamikáját, mint az EU-hoz és a NATO-csatlakozási folyamat, a kétoldalú kapcsolatok és a nemzetközi politika. Ezt a folyamatot és dinamikáját kifejezetten az 1990-es és 2006-os években végzett közvélemény-kutatások illusztrálják. A szlovák–magyar kapcsolatoknak ugyanis homlokegyenest objektívebb elemzését nyújtják. E komoly kutatások alapján egyértelmű, hogy ezek a kapcsolatok sokkal kevésbé ellentmondásosak, és a dél-szlovákiai vegyes területen élő szlovák és magyar nemzetiségek lakossága többé-kevésbé pozitívan értékeli. Ebben az összefüggésben két érdekes közvélemény-kutatást említek: a Hunčík Péter vezetésével 1995-ben végzett közvélemény-kutatást és a Štufaj Štajer vezetésével 2006-ban végzett kutatást. (L. bővebben: Bordás–Hunčík 1995; Štufaj–Homišinová–Šapošová–Štajerová 2006) Mindkettő, egymástól tíz év távolságban, a dél-szlovákiai vegyes területeken élő szlovákok és magyarok együttélésének pozitív eredményeit tárta fel.

Lampl Zsuzsannának A szlovákiai magyarok szociológiája című könyve (Lampl 2013) összefoglalva, a dél-szlovákiai magyar és a szlovák lakosság körében végzett közvélemény-kutatás alapján arra a következtetésre jut, hogy a magyar kisebbség tagjainak kapcsolata a szlovák állammal erősödik. A magyar kisebbség tagjainak mintegy 35%-a büszke nemzetiségére, nem foglalkozik magyar nemzetiségével, számukra természetes. A magyar kisebbség 15%-a nem tartja a nemzetiségi hovatartozását identitása releváns részének, a magyar lakosság többi része pedig bonyolultabban értelmezi identitását. A magyar kisebbség tagjai a nyelv és a kultúra mellett Dél-Szlovákia gazdasági fejlődését és ezzel összefüggésben a mezőgazdaság fejlődését tartják a kisebbség megőrzése legfontosabb tényezőjének. Ugyanakkor a közvélemény-kutatás 2010-es elemzése alapján a szerző cáfolja a dél-szlovákiai magyar többség által a szlovák kisebbséggel szembeni megkülönböztetés tartós sztereotípiáját. (Lampl 2013, 96–99. p.)

Az 1989 utáni átmeneti folyamat újfent rávilágított a nacionalizmus, az etnikai antagonizmus és a nemzeti kisebbségek státuszának kérdéseire. Ezeknek a jelenségeknek a történelmi meghatározói ismét a szakmai vita élvonalába kerültek. Ideológiával, különböző értelmezésekkel, mítoszokkal és klisékkel terhelt értelmezésük viszont befolyásolta és

befolyásolja a politikai életet. (Brahya 2000, 171–184. p.) A nacionalizmus és az etnikai problémák így a régió átalakuló államai politikai életének részévé és a hatalmi érdekek előmozdításának eszközüvé váltak. A fejletlen civil társadalom, ebben az összefüggésben az állam iránti lojalitás hiánya, a demokratikus intézmények gyengesége gyakran lehetővé teszi, hogy a párttereket az általános fölé helyezzük ebben a térben, ami növeli az etnikai feszültségeket egy történelmileg és ideológiailag terhelt politikai környezetben. Ez visszamenőleg hatással van az állam és a régió társadalmi és politikai életének számos kérdésére, és beszivárog a közvélekedésbe is.²⁵ Feltételezhetjük, hogy az EU és a kompetens nemzetközi szervezetek továbbra is fontos szerepet fognak játszani a kisebbség és a többség együttélését érintő megfelelő intézményi keret, politikai és kulturális mechanizmusok kiteljesítésében az uniós országokban.

A 2015 óta nagyszámú bevándorló érkezése Európába aláásta a potenciális etnikai konfliktusok politikai eszközként való kihasználásának lehetőségeit a belpolitikai európai struktúrákban. A politikai szinten a jobbra tolódás számos európai országban a multikulturalizmus határának, a bevándorlás mennyiségének, a befogadó társadalomba való integrálásának és a szóban forgó társadalom identitása korlátozásának egyre világosabb megfogalmazásához vezetett, ahhoz, hogy az európai államok mit képesek és hajlandóak tolerálni otthon vagy a nemzetközi kapcsolatokban. A menekültek Európába irányuló jelenlegi beáramlása olyan problémát szemléltet, amellyel az európai társadalom a jövőben egyre inkább szembesülni fog, szorosan kapcsolódva a belső európai biztonsághoz és a terrorizmus elleni küzdelemhez. (Poláčková–Van Duin 2002, 59–79. p.) Ha az etnikai és vallási kisebbségek képviselői mindenáron meg akarják őrizni a maguk eltérő identitását, azaz nem hajlandók elfogadni bizonyos fokú integrációt a befogadó társadalomba, akkor ebben az összefüggésben felmerül a kérdés, miként tudja vagy miként képes Európa elkerülni a demokratikus struktúrák szétesését, miközben az asszimilálhatatlan kisebbségek jelenlétével foglalkozik, akiknek politikai követelése, kulturális értékei és társadalmi magatartása veszélyeztetheti stabilitását, de úgyszintén fenyegetve érzi magát a nagyszámú kivándorló beáramlása és a társadalmi kohézió miatt. Az európai polgároknak elsőrendű érdekük, hogy megőrizzék stabil demokratikus intézményeiket és demokratikus politikai kultúrájukat, ugyanakkor ehhez a folyamathoz igazítsák az EU bővítési, intézményi konszolidációs és homogenizációs szándékait. Európában a különböző nemzeteknek és kisebbségeknek, valamint a világ más részeiről érkező nagyszámú bevándorlónak közös modus vivendit kell létrehozniuk. Végezetül feltehetjük magunknak a kérdést, vajon ennek az összetett problémának a megoldása milyen hatással lesz a demok-

25 Amikor a társadalmi és kulturális feszültségek a társadalomban kezdik veszélyeztetni magának a társadalomnak a stabilitását, azaz a bűnözés, a politikai és társadalmi szétforgácsolódás növekedése miatt fokozódik az etnikai feszültségek és a veszélyérzet, a többségi közösség neokonzervatív módszerekkel kezd ellenállni vagy reagálni ezekre a tendenciákra, azaz a társadalmi kohézió fenntartására, az etnikai kisebbségek következetesebb és határozottabb integrálására és reintegrálására, s újra bevezeti az előző nemzedékek tapasztalatai által igazolt kulturális értékeket.

rácia és a demokratikus intézmények további fejlődésére. Ez a dilemma egyrészt abban rejlik, hogy fenntartjuk és tiszteletben tartjuk a nyugati demokrácia klasszikus liberális típusára jellemző bizonyos fokú toleranciát, másrészt viszont a jövőben a demokrácia egészének stabilitását védő mechanizmus hiányával kell szembenéznünk. A liberális demokráciát jelenleg a vallási szélsőségesesség és a nemzetközi terrorizmus ellenőrizhetetlen jelenségei fenyegetik, amelyek a 21. században nemcsak az egyes államok belső társadalmi, gazdasági és politikai biztonságát fenyegetik, hanem globális szinten is veszélyeztetik a biztonságot.

Bár a kisebbségi kérdés és kutatása a társadalomtudományok „klasszikus” szakmai érdeklődésének „notórius” részévé vált, azon a véleményen vagyok, hogy ez a kérdés nem veszíti el időszerűségét, és számos okból továbbra is szisztematikus figyelmet kell fordítani rá. Abból a tényből indulok ki, hogy a kutatási probléma jellege a huszadik század folyamán fokozatosan megváltozott, attól függően, hogy a különböző szakmai és politikai körökben folyó tudományos diskurzus a kutatási perspektívától és mindelektől a tudás mélységétől és a kérdés tartalmának feldolgozásától függ. Továbbá a probléma természetét az új etnikai konfliktusok és feldolgozásuk mértéke is befolyásolta, kölcsönös összehasonlításuk és a történelmi ismeretekkel való konfrontációjuk függvényében. A társadalomtudományok továbbra is új koncepciókat, következtetéseket és modelleket kínálnak a kisebbségi kérdések kezelésére, figyelmet fordítva az etnikai konfliktusok elnyomásának módszereire a társadalom fejlődésének dinamikájától, demokratizálódásának és átalakulásának szakaszaitól, vagy ennek a problémának és (nem)megoldásainak a posztmodern társadalomban történő kialakulásától függően. Ezek közül az érvek közül talán a legfontosabb, különösen Közép- és Kelet-Európában, az a tény, hogy ez olyan terület, ahol sok kisebbség él, néhány kisebb, néhány nagyobb, de kivétel nélkül a többséggel való együttélésre törekszik. A kisebbség és a többség együttélése, amint azt a történelemből tudjuk, nemcsak pragmatikus, politikai és jogalkotási-technikai megoldásokat igényel, hanem érzelmi elkötelezettséget és szellemi erőt is a kölcsönös együttélés és tolerancia működő modelljeinek megvalósításában az akadályok leküzdéséhez. A tudományos ismeretek szempontjából azzal a kihívással nézünk szembe, hogy miként lehet elmélyíteni a kisebbségi kérdések és a kölcsönös együttélés (mind a bevándorló, mind az őslakos kisebbségek) megértését Európa különböző részein. A megoldásoknak egyedi jellemzőik vannak, különösen ha Közép- és Kelet-Európa területét vizsgáljuk, ahol az együttélés történelmi modellje az úgynevezett nemzetállamokban fennálló etnikai konfliktus szerkezetén alapul. A jelenlegi társadalmi helyzet azzal az igazsággal is szolgál, hogy a közép- és kelet-európai kisebbségi kérdés még mindig nyitott kutatási tárgy. Új kérdéseket kell feltenni, és a régieket újra kell fogalmazni. Közép- és Kelet-Európában nincs konzervált és ortodox rendszer vagy modell a politikai és társadalmi színtérkutatás területén, beleértve a kisebbségi kérdéseket is. Az integrációs folyamat ellenére Európa továbbra is multikulturális és többnemzetiségű világ, de az európai intézmények és a progresszív integráció növekvő jelentősége most az interetnikus kapcsolatok elemzését és összehasonlítását igényli.

(Csanda Gábor fordítása)

Irodalom

- Bordás, Sándor–Hunčík, Péter 1995. CounterProof. Dunajská Streda, Sándor Márai Foundation–Nap.
- Brahy, N. 2000. L'élargissement: simple confrontation administrative? In Duchenne, Genevieve–Dumoulin, Michel (eds.): *Actes de la Chaire Glaverbel d'études européennes 1999 – 2000. Vers une Europe élargie. Towards an Enlarged Europe*. Louvain-la-Neuve, Institut d'études européennes, 171–184. p.
- Bystrický, Valerián–Kováč, Dušan–Pešek, Jan–Hallon, Ľudovít–Holec, Roman–Kamenec, Ivan–Londák, Miroslav–Pichler, Tibor–Podrimavský, Milan–Schvarc, Michal–Sikora, Stanislav–Škvarna, Dušan–Zemko, Milan–Žatkuliak, Jozef 2012. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848-1992*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied–Historický ústav SAV, 395 p. Kolář, Pavel–Pullmann, Michal 2016. *Co byla normalizace. Studie o pozdním socialismu*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 146–156. p.
- Čaplovič, Dušan 2007. Patriotizmus a šovinizmus. In *Patriotizmus a šovinizmus. Zborník z medzinárodnej konferencie pod záštitou podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča*. Bratislava, 5–10. p.
- Ferenčuchová, Bohumila–Krajčovičová, Natália 2012. Vznik Československa a začlenenie Slovenska do nového štátu. In Ferencuchová, Bohumila et al.: *Slovensko v 20. storočí. 3. zväzok. V medzivojnovom Československu 1918-1939*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied–Historický ústav SAV, 17–58. p.
- Jackson Preece, Jennifer 1998. *National Minorities and the European Nation-States System*. Oxford, 95–123. p.
- Lampl, Zuzana 2013. *Sociológia Maďarov na Slovensku. I. zväzok Slovenský a Maďar*. Šamorín, Fórum Inštitút pre výskum menšín.
- Mesežnikov, Grigorij 1996. Vnútropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995. In Bútorá, Martin–Hunčík, Peter (eds.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho.
- Öllös, László 2008. Programy maďarských strán. In Fazekas, József–Hunčík, Péter (eds.): *Maďari na Slovensku (1989-2004). Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín, 59–89. p.
- Petőcz, Kálmán 2008. Úvod k slovenskému vydaniu Maďari na Slovensku (1989-2004). In Fazekas, József–Hunčík, Péter (eds.): *Maďari na Slovensku (1989-2004)*, 13–19. p.
- Perman, Dagmar 1962. *The Shaping of The Czechoslovak State. Diplomatic History of the boundaries of Czechoslovakia, 1914-1920*. Leiden, E. J. Brill.
- Poláčková, Zuzana 2005. A nemzetközi nem állami intézmények és zsidó szervezetek szerepe az első világháború utáni kisebbségvédelem kialakulásában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 7/3, 3–14. p.
- Poláčková, Zuzana 2010. Postavenie menšín v Rakúsku a Spoločnosť národov. *Historické štúdie*, 46, Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV, 50–56. p.
- Poláčková, Zuzana 2017. The Concept of the Austrian Nation and its Relation to Ethnic Minorities after 1918 and 1955: A Comparison In Poláčková, Zuzana et al.: *Minority Policies in Central and Eastern Europe in Comparative Perspective*. Bratislava, VEDA, Vydavateľstvo SAV, 34–48. p.

- Poláčková, Zuzana–Van Duin, P. C. 2000. Democratic Renewal and Hungarian Minority Question in Slovakia. From Populism to ethnic democracy? *European Societies*, 2(3), 335–360. p.
- Poláčková, Zuzana–Van Duin, P. C. 2002. The limits of multiculturalism: Problems of ethnic relations and democracy in Slovakia and Netherlands. In *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. III, Autumn, No. II. 59–79. p.
- Robertson, Arthur Henry 1977. *Human Rights in Europe*. Manchester.
- Sándor, Eleonóra 1996. Slovensko-maďarská základná zmluva. In Bútorá, Martin–Hunčík, Peter (eds.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Nadácia Sándora Máraiho, 45–50. p.
- Sáposová, Zlatica–Šutaj, Štefan (eds.) 2010. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Košice.
- Šutaj, Štefan–Homišínová, Mária–Šápošová, Zlatica–Šutajová, Jana 2006. *Maďarská menšina v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika)*. Prešov, Universum.
- Wight, Martin 1979. *Power Politics*. London, 15–20. p.

ZUZANA POLÁČKOVÁ

CHANGES IN HUNGARIAN–SLOVAK RELATIONS IN THE 20TH CENTURY. THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF RELATIONS AND THE SOURCES OF CONFLICT, ASSIMILATION

The present study analyses the relationship between majority and minority in our geopolitical space on two levels. In the first part of the study, I focused on the typologization and periodization of minority issues in 20th and 21st century Europe. My primary interest, however, was to integrate the issue of Slovak–Hungarian relations and their development within the Czechoslovak Republic and later within the independent Slovak Republic into the various developmental stages of minority issues in Europe. The coexistence of minority and majority, as we know from history, requires not only pragmatic-political and legislative-technical solutions, but also emotional involvement and spiritual strength to overcome obstacles to the implementation of functioning models of mutual coexistence and tolerance. From the point of view of scientific knowledge, we are faced with the challenge of how to deepen our understanding of minority issues and mutual coexistence (of both allochthonous and autochthonous minorities) in different parts of Europe. The solutions have individual characteristics, especially when we analyse the region of Central and Eastern Europe, where the historical pattern of coexistence is based on the structure of the particular ethnic conflict existing in the so-called nation-states. The current social situation also makes us aware that national minority issues in Central and Eastern Europe are still an open object of research.